

Orðgrundað bending og korona

Hjalmar P. Petersen. Føroyamálsdeildin.

Vísindavøka 6. november 2020

Yvirlit yvir fyrilesturin

- *Korona*, hvørkikyn og/el. kvennkyn?
- Hvat eyðkennir bending?
- (Bendingar)stovnar og stovnsbending
- Orðgrundað bending. Heilbregðin grammatikk ella forfall?

Kyn

- Dømi av netinum
- (1)a. Tiltøk í samband við **korona**-HVNNF.
- (1)b. ... seinastu tøl **um korona**-HVMF.
- (1)c. ... tiltøkini **móti korona**-HVMF.

- Her sæst ikki, hvat kyn talan er um. Og lániorð kunnu hava ymiskt kyn í yvirgangstíð, sbr. *trendur*, *trend*, *trend*. Í (2) sæst kynið.

- (2)a. **Korona** er **gjørt** av teimum fyri at krýna anti.christ. 10.aug. (Hvk.)
- (2)b. Latið nú “**Koronaina**” fjara burtur! Men takið ... 2. apr. (Kvk.)
- (2)c. Men av **koronaini** er programmið .... 2. jul. (Kvk.)
- (2)d. .. at taka dystin upp við **koronuna** 19. jun. (Kvk.)

Eyðkenni við bending

- Bending er tað avmarkaða talið av formum, sum eitt LEKSEM hevur.
- TÍÐ [*tíð-in, tíð-ina, tíð-ini; tíð-irnar, tíð-unum*] ...
- Bending er **obligatorisk**, sum merkir, at navnorð skulu hava FALL, TAL, (ó)BUNDIÐ, KYN; og sagnorð skulu obligatoriskt hava t.d. PERSÓN, HÁTT, TÍÐ . . . o.s.fr.
- **Symstematisk**, tí vit vita, at puntar í bendingardøminum skulu hava ein ávísan form. (sbr. *tíð* omanfyri).

Eyðkenni við bending

- Bending er **produktiv** í tí skilningi, at nýggj orð í vissum flokki (**pitsa**), fara at fáa allar tær bendingarendingar, sum eru í hesum flokki (*tíð*) - og annars formar, ið hetta bendingardømi hevur.
- Um talan er um til dømis **talbær navnorð** í triðja flokki kvennkyn, *tíð*, so skal fleirtalið vera *tíðir*, sbr. **pitsa-pitsair**.
- Bending er **gjøgnumskygd** í tí skilningi, at sjálvt um vit hava óregluliga bending sum *tonn* : *tenn*, so er [TAL:FLEIRTAL] gjøgnumskygt soleiðis at skilja, hetta talbæra navnorðið skal hava fleirtalsform.

Føroysk stovnsbending og bendingarstovnar

- Vanliga verður sagt, at føroyskt hevur **stovnsbending**.
- Vit hava sostatt bendingarendingar í eintali (kallkyn): *-ur*, *-o*, *-i*, og í fleirtali (í kallkyn): *-ar*, *-ar*, *-um*, og hesar bendingarendingar hava ein stovn: **arm-**, sum verður brúktur sum *grund = stovnur* undir bending.
- **Stovnurin** er sostatt tað, sum verður brúkt at byggja á, tá ið bent verður, og bending kann broyta stovnin (**foaj**-ir : **foav**-ur = *fáir*, *fáur*)
- Stovnur er sostatt eitt relationelt heiti. Eitthvørt er stovnur bara í sambandi við eina morfologiska reglu.

Dømi við stovnsbending í føroyskum

- Hetta kemur fram m.a. við, at vit kunnu hava *ymiskar bendingarstovnar*. Eg taki her lýsingarorðið *fáur*, men við grovari ljóðskrift, tí skriftmálið fjalir ymisk skifti, sum eru:

	Kallkyn	Kvennkyn	Hvørkikyn
<i>Eint.</i>			
<i>Hvrf.</i>	foav-ur	foa-	få-tt
<i>Hvnnf.</i>	fåuw-an	fåuw-a	få-tt
<i>Hvmf</i>	foav-um	fåuw-ari	foav-um
<i>Flt.</i>			
<i>Hvrf.</i>	foaj-ir	fåuw-ar	foa-
<i>Hvnnf.</i>	fåuw-ar	fåuw-ar	foa-
<i>Hvmf.</i>	foav-um	foav-um	foav-um

Stovnsbending

- Veikt bend kvenn- og hvørkikynsorð
- Stovnar: **kon-**, **eyg-**.

<i>Eint.</i>	Kvennkyn	Hvørkikyn
<i>Hvrf.</i>	kon-a-n	eyg-a-ð
<i>Hvnnf.</i>	kon-u-na	eyg-a-ð
<i>Hvmf.</i>	kon-u-ni	eyg-u-ni
<i>Flt.</i>		
<i>Hvrf.</i>	kon-ur-nar	eyg-u-ni
<i>Hvnnf.</i>	kon-ur-nar	eyg-u-ni
<i>Hvmf.</i>	kon-u-num	eyg-u-num

Pitsa-ina, konto'ina, ligaðina. Heilbregðin grammatikk ella forfall?

- Eg skal nú koma nærri inn á *korona* og aðrar orðgrundaðar bendingar, sum eru at síggja í føroyskum í innlæntum navnorðum, sum enda við sjálvljóði.
- Innlænt orð, sum enda við sjálvljóði, eru slík sum *korona*, *pitsa*, eisini slík sum *tema*, *analogi* o.m.o. (Zieseler 2019).
- Spurningurin er, um hetta er málforfall, ella tað vísir eina dymamiska grammatikk (forfallið liggur ikki í tí, sum er framhevja við grønum; nortið verður aftur við tað seinni).

Orðgrundað bending

- Er tað, at bendingarendingarnar verða lagdar aftur at øllum orðinum, og hetta er typiskt í lániorðum av nevnda slagi, t.e.:
- **Pitsaini, ligaina, burkaum.**
- Og hetta eru formar, sum eru vanligir í føroyskum, sbr. rannsóknir hjá Zieseler (2019), sum er umfatandi greining og innsavning av data.

Her eru dæmi frá netsamskifti

001: *at síggja nakað sum helst "sunt" við hvørki hasi **pizza'ini** (Kjak.org)* 'to see anything 'healthy' at all in either this pizza(F.Dat.Sg.Def.)'

002: *Eg havi aldrin etið eina verri **pitsu**. ([Facebook 2017](https://www.facebook.com/2017))* 'I have never eaten a worse pizza(F.Acc.Sg.)'

003: *Man kann baði¹⁷ keypa eina t-shirt og eina **pizza** (Kjak.org)* 'You can buy both a t-shirt and a pizza(F.Acc.Sg.)'

004: *Ja, tað gleðir meg, at væl varð tikið ímóti **pitsuni (pizza'ini)** hjá mammu míni. (Kjak.org)* 'Yeah, I'm glad that my mum's pizza(F.Dat.Sg.Def.) went down well.'

010: *Millum føroyingar er hon kanska kendast sum SAS-ligaðin.* ([Dimma.fo](#))
'Among the Faroese, it is perhaps known as the SAS-league(F.Nom.Sg.Def.)'

011: *hjálpurvenjari í donsku liga'ini* ([Kyndil.fo](#)) 'assistant coach in the Danish league(F.Dat.Sg.Def.)'

012: *í donsku ligaðina* ([Facebook.com](#)) 'in the Danish league(F.Acc.Sg.Def.)'

013: *Finalurnar í Eik-ligaðini* ([fk-cup 2013: 1](#)) 'The finals in the Ei-league(F.Dat.Sg.Def.)'

014: *online ligaðir og cuppir* ([Gaming.fo](#)) 'online leagues(M./F.Nom.Pl.) and cups'

015: *at burkan hevði eina javnandi funku* ([in.fo](#)) 'that the burka(F.Nom.Sg.Def.) had an equalising function'

016: *ganga í burku* ([portal.fo](#)) 'wearing a burka(F.Dat.Sg.)'

017: *Og undir burkuni* ([in.fo](#)) 'And underneath the burka(F.Dat.Sg.Def.)'

018: *Her í Danmark fer nógv tíð við burka'um* (Kjak.org) 'Here in Denmark, a lot of time is spent discussing burkas(F.Dat.Pl.)'

019: *burkain fjalir eisini eyguni* ([vp.fo](#)) 'the burka(F.Nom.Sg.Def.) also conceals the eyes'

020: *Burkaðin sæst* ([Portal.fo](#)) 'The burka(F.Nom.Sg.Def.) can be seen'

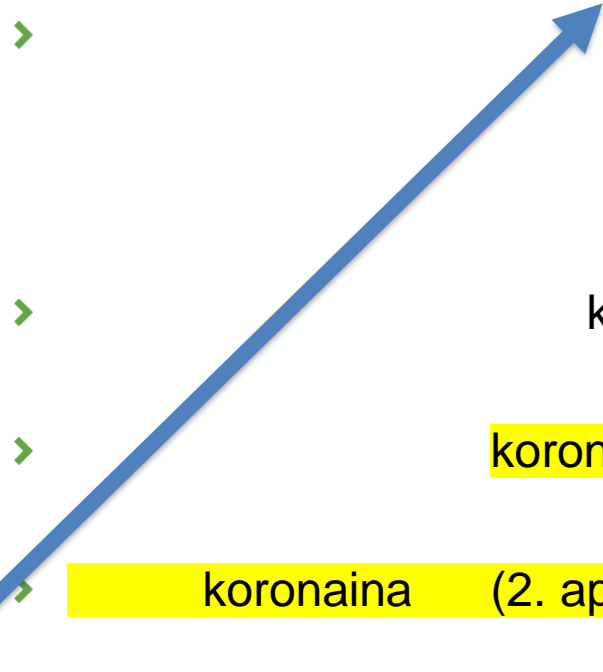
Korona- el. koron-a ella bæði

- **koronasmitta**; **korona-kvöldseta**; korona-hugnaløta í VB-húsinum; korona-samskiptið; **korona konsertir**; korona-útgjöld (portal.fo); Í hesum koronatíðum (landsbokasavnið.fo); korona virus; korona-venjingar; korona myrkatøl; korona tilbúgving; Leingja korona tiltøkini (roysni.fo); Vegna korona smittuvanda (vp.fo); Í hesum korona-tíðum (folkakirkjan.fo); korona fyribyrging í Nes kommunu (nes.fo); corona virus og tín fyrirøka (industry.fo); corona órættvísi (nordlysid.fo); corona-tilmælini (dagur.fo); **Av korona**ávum (Helgi jakobsen)

Dømi við kvennkyni í (2), endurtikið her sum (3):

- (3)b. Latið nú “**Koronaina**” fjara burtur! Men takið ... (Kvennkyn)
- (3)c Men av **koronaini** er programmið .... (Kvennkyn)
- Í øllum førum er tað a l t o r ð i ð , sum verður brúkt, og ikki **koronusmitta**, sum KrF seinni byrjaði at nýta.

Tíð

-
- koronuni (okt.; vísir til eldradagar hjá TK)
koronaini (2. jul.)
  - korununa (19. jun.)
  - koronan (korona-n, koron-a-n) 14. apríl
  - koronaina (2. apríl)
  - ~~koronuna (Málráðið), 16. mars~~

Koronan (korona-n, koron-a-n)	14. apr., 8. mai., 9. 16., jul., 4., 22. sept. , 12, 13., 17 okt.
koronuna	16. mars (MR), 19. jun.
koronuni	Okt. (vísir til eldradagin í TK)
koronaina	2 apr. 2. jul.
koronaini	18 okt.

Koron-a ella kron-a ella bæði

Kvennkyn Orðgrundað bending	Kvennkyn Stovnsbending
korona-n	koron-a-n
korna-ina	koron-u-na
korona-ini	koron-u-ni

Orðgrundað bending

- Her eru dømi. Og tað er nóg mikið at vísa nakar fáar formar.

	Kvennkyn	Kvennkyn	Kvennnkyn
Eint.			
Hvrf.	pitsain	koronain	náðin, tíðin /jin/
Hvnnf.	pitsaina	koronaina	náðina, tíðina /jina/
Hvmf.	pitsaini	koronaini	náðini, tíðini /jini/
Flt.			
Hvr./hvnnf.	pitsairnar		náðirnar, tíðirnar /jinar/
Hvmf.	pitsaunum		náðunum (tíðunum) /vunun/

Orðgrundað bending er her:

- **Produktiv** í tí skilningi, at nýggj orð í vissum flokki fáa allar tær bendingarendingar, sum eru í hesum flokki, og annars formar, ið hetta bendingardømi hevur.
- Tann orðgrundaða bendingin er **systematisk** og **reglulig**, sum sæst við at allir puntar í bendingardøminum hava vissan form.
- Og hon er **motiverað** av, at hon er gjøgnumskygdari enn stovnsbending, sum fram kemur á næstu mynd.
- (Legg merki til, at øll punktini eisini galda fyri veika bending av sama orði)

Gjøgnumskygdari formar

Orðgrundað bending	Stovnsbending
korona-in	koron-a-n
korona-ina	koron-u-na
korona-ini	koron-u-ni

Heilbregðin grammatikk ella forfall?

- Hetta vísir eina heilbrigda grammatikk, har málbrúkarin nýtir gjøgnumskygdar formar, (og tískil orðgrundaða bending), og tað vísir eina dynamiska grammatikk, sum klárar at laga orðini til verandi bendingardømi. Forfall er hetta so ikki, og heldur ikki vánaligt mál (sum onkur vil vera við).
- Í øllum førum eru tað tær røttu bendingarendingarnar, sum verða lagdar afturat, og tað er tað, sum er relevant!

Ð-bendingin

- Hvat so við **ð-bendingini** (*ligaðin, temaðið ...*), sum síggjast í netsamskifti? Og hvat við formum sum *pitsa-in, pitsa'in*
- Her má og skal mann velja ein stavihátt, t.d. *pitsain, koronaina* og loyva orðgrundaðari bending eins væl og veikari bending, og sostatt virða tað mál, sum eisini er til (og tað eru nógvir formar av hesum slagi til!), sbr. tann týdningarmikla boðskapin hjá André Niclasen (1992) um, at:
- “tað ikki skal vera nakar tvingsil í málrøktini”!

TAKK FYRI

Vísinda) *vøka*